

УДК 342.2

**СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
WITNESS IMMUNITY OF COMMISSIONER
VERKHOVNA RADA OF UKRAINE IN HUMAN RIGHTS**

Супрунова О.В.,
*здобувач кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України*

У науковій статті досліджені погляди науковців та норми чинного законодавства України щодо свідочького імунітету Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. На цій основі автором вироблені пропозиції щодо вдосконалення окремих положень чинного законодавства України.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України, імунітет, свідок, допит, права.

В научной статье исследованы взгляды ученых и нормы действующего законодательства Украины относительно свидетельского иммунитета Уполномоченного Верховного Совета Украины по правам человека. На этой основе автором выработаны предложения по усовершенствованию отдельных положений действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: Уполномоченный Верховного Совета Украины, иммунитет, свидетель, допрос, права.

In the scientific article views of scientists and current legislation of Ukraine concerning of witness immunity of commissioner of Verkhovna Rada of Ukraine in human rights. On this basis, proposals for improvement of certain provisions of the current legislation of Ukraine are proposed.

Key words: Commissioner of Verkhovna Rada of Ukraine, immunity, witness, interrogation, rights.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). Положення цієї конституційної норми конкретизовані у Законі України від 23 грудня 1997 року «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон) [1].

Ефективність діяльності Уповноваженого залежить від гарантій використання ним своїх повноважень, зміст та призначення яких полягає у створенні належних умов для його функціонування. Відповідно до ст.20 Закону Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Він не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні. Уповноважений користується правом недоторканності. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором України. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Стан дослідження. Окремі аспекти загальних гарантій діяльності Уповноваженого досліджені такими науковцями, як К.О.Закоморна, О.О.Майданник, О.В.Марцеляк, Н.С.Наулік та ін. Однак не висвітленим залишається питання про свідоцький імунітет Уповноваженого, розгляд якого є важливим аспектом діяльності правового статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Мета статті обумовлена необхідністю дослідження, по-перше, поглядів науковців та норм чинного законодавства України щодо свідоцького імунітету Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, по-друге, вироблення пропозицій по вдосконаленню окремих положень Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» в редакції від 23 грудня 1997 року, та положень ст.65 КПК України.

Приступаючи до його дослідження, слід зазначити, що під час дії Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) 1960 року проблема свідоцького імунітету вивчалася такими науковцями, як С.Г. Волкотруб [2, с. 13-14], С.М. Стахівський [3, с. 19-25], Л.Д. Удалова [4, с. 226-231], О. Белькова [5, с. 102-105], Р. Бараннік [6, с. 125-128] та інші.

Автори досліджували ч. 1 ст. 63 Конституції України, відповідно до якої особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, а також ґрунтовно аналізували ст.69 цього Кодексу, що визначала, які особи не можуть бути допитані як свідки та мають право відмовитися давати показання.

У юридичній літературі зверталась увага на доцільність розширення у ст. 69 КПК 1960 року переліку осіб, які не можуть допитуватися як свідки. Так, наприклад, Л.Д. Удалова пропонувала доповнити ч.1 цієї статті положенням, що не можуть бути допитані як свідки журналісти, які виконують редакційне завдання, «суддя, народний засідатель та присяжний – про обставини кримінальної

справи, які стали їм відомі у зв'язку з участю в провадженні кримінальної справи» [4, с. 231].

Однак ніхто із науковців не пропонував доповнити ст. 69 КПК 1960 року положенням, що не може бути допитаний як свідок Уповноважений – про обставини, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків. Разом з тим деякі автори, посилаючись на положення ч. 2 ст. 20 Закону, що Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні, відмічали, що він користується свідоцьким імунітетом.

Так, С.І. Смирний серед імунітетів у кримінально-процесуальному праві виділяв імунітет Уповноваженого [7, с. 285].

С.Г. Волкотруб відмічав, що одним із імунітетів у кримінальному судочинстві є імунітет посадових осіб, що виконують особливі за своєю вагою і значенням функції у державі та суспільстві. Такий імунітет має Уповноважений [8, с. 32-33].

О. Марцеляк зазначав, що органи державної влади, в тому числі й правоохоронні, не мають права примусити Уповноваженого давати будь-які пояснення чи свідчення по обставинах справи чи фактах, які стали йому відомі в процесі розгляду звернень [9, с. 68].

Зауважимо, що науковці не висловлювали пропозицію про доповнення відповідним положенням ст. 69 КПК 1960 року, хоча, враховуючи положення ч. 2 ст. 20 Закону, очевидно, що необхідність у цьому була.

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий КПК, який набрав чинності з 20 листопада 2012 року. У ч. 2 ст. 65 цього Кодексу зазначено, що не можуть бути допитані як свідки:

- 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;
- 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;
- 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;
- 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;
- 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;
- 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;
- 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;
- 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Отже, у новому КПК також не йдеться про заборону допиту як свідка Уповноваженого про обставини виконання ним посадових обов'язків. Однак чомусь у вітчизняній юридичній літературі вчені не звертають увагу на існуючу прогалину та не висловлюють пропозиції про доповнення ст.65 цього Кодексу нормою про свідочий імунітет Уповноваженого.

На відміну від українських науковців, у російській юридичній літературі питання про свідочий імунітет Уповноваженого активно обговорюється. Його торкалися у своїх працях Н.А. Алієв [10, с. 112-113], І.В. Вельш [11, с. 9], А.В. Карцев [12, с. 29-30], Д.Є. Феоктистов [13, с. 19] та інші.

Такі науковці, як Н.В. Сидорова [14, с. 5], А.О. Федоров [15, с. 14], В.І. Засыпалова [16, с. 6], С.В. Лукошкіна [17, с. 5], С.Ю. Нікітін [18, с. 5] висловили слушну пропозицію про доповнення ч. 3 ст. 56 КПК Російської Федерації новим пунктом, що не підлягає допиту як свідок Уповноважений з прав людини у Російській Федерації – про обставини, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Внесення цієї пропозиції пояснюється тим, що у ст. 24 Федерального конституційного закону «Про Уповноваженого з прав людини у Російській Федерації» [19] встановлено, що Уповноважений вправі відмовитися від дачі показань по цивільній або кримінальній справі про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням своїх обов'язків.

Причому, якщо у п. 5 ч. 4 ст. 69 Цивільно-процесуального кодексу Російської Федерації йдеться про це право Уповноваженого [20], то у КПК нічого не вказано про його спеціальний свідочий імунітет. Таким чином, є протиріччя між законодавчими актами, для усунення якого російські науковці і пропонують доповнити ч. 3 ст. 56 КПК Російської Федерації положенням, що не підлягає допиту як свідок Уповноважений.

На наш погляд, ч. 2 ст. 65 КПК України також доцільно доповнити окремим пунктом, що Уповноважений не може

бути допитаний як свідок – про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Обґрунтування цієї пропозиції полягає у тому, що по суті Уповноважений виступає як адвокат, довірений представник осіб, що до нього звернулися. Недарма у Румунії ця посада називається - «Адвокат народу». У багатьох країнах (наприклад, у Іспанії, Хорватії) така посада має назву – «Народний захисник», у Канаді (провінція Квебек) – «Захисник громадян» [21, с. 147]. Застосування терміну захисник у назві цього інституту «...підкреслює його спрямованість саме на захист прав громадян» [22, с. 70]. Тому особа, що звернулася до Уповноваженого з проханням захистити її права, повинна бути впевнена, що інформація, яка нею повідомляється, не буде використана проти неї за жодних обставин.

Як уявляється, із загального правила про заборону допиту як свідка Уповноваженого доцільно передбачити одне виключення. Йдеться про той випадок, коли він звільнений від обов'язку зберігати відомості, що довірені йому певною особою. Таке звільнення має здійснюватися у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості. Як уявляється, у цій частині слід внести доповнення до ч.3 ст.65 КПК, оскільки вона регулює питання про звільнення від обов'язку зберігання тільки професійних таємниць (адвокатської, нотаріальної, медичної таємниць, таємниці сповіді).

На нашу думку, доповнень потребує не тільки ч. 2 ст. 65 КПК щодо заборони допиту як свідка Уповноваженого про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням його обов'язків. Відповідні доповнення слід внести і до ч.2 ст.20 Закону. Пояснюється це тим, що у даній нормі лише вказано, що Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні. Отже, про його право не давати показання у якості свідка по суті цих справ не згадується. Тому доцільно ч. 2 ст. 20 Закону після слова «пояснення» доповнити словами «та показання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
2. Волкотруб С.Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному процесі : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С.Г. Волкотруб. – Харків, 2003. – 19 с.
3. Стахівський С.М. Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі [навч. посіб.] / С.М. Стахівський – К. : Олан, 2001. – 95 с.
4. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі: [монограф.] / Л.Д. Удалова – К. : Паливода А.В., 2005. – 324 с.
5. Белькова О. Теоретичні та практичні аспекти права свідка відмовитися свідчити відносно себе, членів сім'ї та близьких родичів / О. Белькова // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 102-105.
6. Бараннік Р. Дотримання принципу свободи від самовикриття під час провадження слідчих дій / Р. Бараннік / Право України. – 2004. – № 7. – С. 125-128.
7. Смирний С.І. Поняття та класифікація імунітетів у кримінальному процесі України / С.І. Смирний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 279-286.
8. Волкотруб С.Г. Імунітет і способи його захисту в кримінальному судочинстві України: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С.Г. Волкотруб – Харків, 2003. – С. 32-33.
9. Марцеляк О. Гарантії діяльності омбудсмена: національна практика та зарубіжний досвід / О. Марцеляк // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 12. – С. 68-71.
10. Алієв Н.А. Свидетельский иммунитет в уголовном процессе / Н.А. Алієв // Правоведение. – 2005. – № 6. – С. 109-123.
11. Вельш И.В. Свидетельский иммунитет в уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / И.В. Вельш. М., 2000. – 20 с.
12. Карцев А.В. Иммунитеты от уголовного преследования / А.В. Карцев // Уголовный процесс. – 2006. – № 7. – С. 28-35.
13. Феоктистов Д.Е. Конституционно-правовой статус Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право» / Д.Е. Феоктистов. Саратов, 2012. – 24 с.
14. Сидорова Н.В. Правовое регулирование показаний свидетеля в российском уголовном процессе: история, современное состояние : дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н.В. Сидорова. – Тюмень, 2004. – 269 с.
15. Федоров А.А. Показания свидетеля как источник доказательств в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А.А. Федоров. М., 2006. – 16с.
16. Засыпалова В.И. Институт Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации и субъектах Российской Федерации : дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право» / В.И. Засыпалова. – М., 2005. – 203 с.

17. Лукошкина С.В. Иммуниеты в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.В. Лукошкина. – Иркутск, 2005. – 23 с.
18. Никитин С.Ю. Свидетельский иммунитет в российском уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.Ю. Никитин. Челябинск, 2005. – 27 с.
19. Об Уполномоченном по правам человека в Российской Федерации: Федеральный конституционный закон от 16 лютого 1997 года // Собрание законодательства РФ. – 1997. – № 9. – Ст. 1011.
20. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 13 ноября 2002 года // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 46. – Ст. 4532.
21. Супрунов А.Ю. Сравнительный анализ института омбудсмана / А.Ю. Супрунов // Развитие института Уполномоченного по правам человека в российских регионах: Прилож. к журналу «Северная Пальмира». – СПб., 1999. – Т. 2. – С. 146-169.
22. Куліш А. Інститут омбудсмана як елемент правоохоронної системи України / А. Куліш // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 70-73.